

jelzetek a könyveken?) Kísértetiesen hasonló arányokat találtam a 10 évvel ezelőtti, közel 500 fős minta katalógusismereti és -használati adatainál! A 25–30%-os tudatossági fok bizony ma sem adhat okot az optimizmusra!

Hogy némi vigasztalót is mondjak, megkaptam további 30 gyerek (6-7. osztályosok) kitöltött feladatlapjait (II. sz.) Szabolcs-Szatmár megyéből. Ők képezik a kontroll-csoportot, és ők 80-90%-ban helyesen oldották meg a feladatokat. Mint kiderült, az egyik csoport (Vásárosnamény) 5. osztályos kora óta könyvtári szakkörbe jár (heti egy órában), a másik csoport pedig (Nyíregyháza, Kossuth Lajos Gimnázium – 12 évesek) heti 2 órában kaptak ismereteket ebből a tárgykörből, és vizsgára is készülnek, ketten közülük a Bod Péter könyvtárhasználati vetélkedőn az országos döntő első és második helyezését érték el. Tehát nem ördögösség: megtanítható, megtanulható az önálló ismeretszerzés a tudatosság fokán is.

3. A tapasztalatok összegezése

1. A gyerekek sokkal könnyebben igazodnak el az alfabetikus rendszerű könyvekben, mint a többiben (pl. enciklopédia, menetrend stb.);

2. a kézikönyvtípusokat és gyűjtési határait alig ismerik;

3. a lényeglátás, következtetés, összehasonlítás (általában a jegyzetelés) nehezen megy;

4. a könyvtári jelzetek, katalógusok szinte semmit nem mondanak nekik;

5. a régióban közismert időszaki kiadványokat alig ismerik.

Mindez arra mutat, hogy igen sok a fehér folt a gyerekek önálló informálódási kultúrájában, de éppen ezért kell sürgősen megkezdünk a méréseket. Tisztán kell látnunk, hol javítsunk a módszereken, hogy munkánk hatékonyabb legyen. A jól kódolható feladatlapokat pedig be kell építeni az alapműveltségi vizsgarendszerbe, hogy a XXI. század nemzedékének biztos fogódzói legyenek az informatikai kultúrához is.

DR. BÓRA FERENC

Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola

Kaposvár

Humor és nevelés

„A derűnek az iskolában két alapvető forrása van: a diák és a nevelő”

(Tari János)

„A gyermek, ha egészséges, vidámságra született – írja Tari János. – Kedveli a tréfát, a mókát, szívesen foglalkozik mímeléssel (utánzással), minden alkalmat fölhasznál, hogy vidámságát kifejezésre juttassa. Nem így van azonban a nevelők egy részénél, bizony sok nevelőben megfeketedik a derűre való hajlam, s komor kötelességgé válik az oktató-nevelő munka”.

A HIBA MINT KOMIKUMFORRÁS

„A komikum emberi gyengeségekre és kisszerű hibákra épül.”

(N. Hartmann)

Sok forrása van a komikumnak. Ahhoz azonban, hogy a tanítók, tanárok, a gyerekek felfedzhessék a komikumban rejlő vidám és nevetséges vonásokat, humorérzékre van szükség. Sok-sok komikus helyzet és jellem megismerése vezetheti el a gyerekeket és ifjakat a derűs szemléle-

tig, olyan világlátásig, melyben a valóság humoros (nevetséges) oldalát is képesek észrevenni. A tanulók a komikumból kiindulva, a humorérzék segítségével eljuthatnak a derű és vidámság kellemes élményéig. A cél a humorra nevelés: a komikum forrásától a nevetésig vezető út.

A rútság a komikum egyik forrása. Az iskolai élet, a tanulás számtalan helyzetet teremt a hiba elkövetésére. Gyakori, hogy a tanulók elhibázzák az összeadást, azt állítják, hogy Baranya megye székhelye Kaposvár, Toldi tengerit morzsolt édesanyja házában, s hogy Kossuth Lajos Rómában halt meg. Az ilyen és a hasonló esetek a felnőttekre nem gyakorolnak komikus hatást. A gyerekek és ifjak azonban kirobbanó nevetéssel fogadják társaik hibáit. Nikolai Hartmann kutatásaival igazolta, hogy nem a kis ártalmatlan hibák komikusak igazán, hanem a látszatot megőrizni akaró, elavulthoz ragaszkodó, a jogos igényeket elnyomó, az erkölcsileg hamis, az ostoba büszkeséget hangsúlyozó magatartás, a farizeus ravaszság, az önimádó hiúság, a fondorlatos ügyeskedés, a megtévesztő alakoskodás, a tények csúsztatása –, s mindezek lelepleződése. „Különösen látható ez a balgaságban írja Hartmann – tehát az ostobaságnak abban a fajtájában, amely minden megfontolása ellenére elnéz (elvet) valami alapvető és kézenfekvő dolgot, különösen, ha ez az erkölcs területére tartozik”. A tanulók – Moliere „A fősvény” című művéből – a jellemhibák egész sorát ismerhetik meg. Nem csupán Harpagon fősvénysége lepleződik le, hanem hiszékenysége, a hízélgés módja, – és a képtelen nősülési szándéka is. Frosine a házasságközvetítő asszony félrevezeti a csúnya öregembert, s elhiteti vele, hogy Marianne – a csodálatos szépségű fiatal leány – undorodik a fiatal férfiatól, s velük szemben az öregeket részesíti előnyben: öreg férfiak arcképét őrizi szobájában, s azt állítja, hogy csak az öreg embereket érdemes szeretni. A jellemhibák – az ostobaság, a hiszékenység, a hiúság – olyan komikumforrássá válnak, amelyek újabb és újabb nevetést válthatnak ki. A szerző a hibákat a képtelenségig tágítja, a házasságközvetítő azt állítja, hogy a testileg-szellemileg „rozoga” Harpagon olyan szívós fizikailag, hogy el fogja temetni gyermekeit, s olyan sokáig fog élni, hogy végül is úgy kell majd agyonverni. A hízélgés más fortélyait alkalmazza a közvetítő asszony Marianne behálózására, s arra akarja rávenni, hogy akkor menjen férjhez a fősvény öregúrhoz, ha „kötelezi magát, hogy minél előbb meghal”. Nem csupán a jellemhibákra épülhet a komikum, hanem életmódra, a környezet ábrázolására, gondolkodásmódra, szokások ismertetésére.

A test komikuma is létrehoz humoros hatást. Nem komikusak a testi fogyatékoságok: a vakság, siketség, sántaság, bénaság, csonkaság, púposság. Komikus fogyatékoság lehet a kopaszság, a rövidlátás, a hebegés, a dadogás, a nagyothallás, a testtartási hiba. Az aránytalanság is forrása lehet a komikum létrejöttének: kis termet, kövérség, soványság, kis vagy túl nagy fej, elálló fülek, apró szemek, ormányszerű orr, vastag ajak, busa szemöldök. Komikus, ami a nemiséggel ellenkezik. A kisfiúkat „alkotásra készíti” egy szép nőt ábrázoló plakát, tankönyvi kép, melynek szakállt és bajuszt rajzolnak, a szájába pipát pingálnak. Szigetvári Iván írja: „a testi komikumban elég az egyszerű megjelenés, akár képen, akár a színpadon, a cirkuszban, a farsangi menetben.” Ilyen szituációk: a bohóc két méter magas gólyalábon sétál, nadrágja a földig ér, óriásnak látszik; egy másfél mázsás ember rálép az autó hátsó részére, s felemelkedik az eleje; ökölnyi hangjegyek látszanak a kottában, mégis nagyon közről nézi a zenebohóc; fényesen kopasz ember nagy gonddal fésüli három szál haját; a pipaszár lábú kislány anyja magas sarkú cipőjében és kalapjában – a „végzet asszonyaként” – illegeti magát a tükör előtt; indiánosdi játékban a csupacsont, apró fiúcska a Nagymedve, a lúdtalpas – csupa haj legényke – a Gyors Nyíl, a sokdioptriás szemüvegű vaksí gyermek a Sasszem; a csupa izom fiatalembert hosszú haja miatt kisasszonynak szólítja meg az öregúr; Arany János „A bajusz” című elbeszélő költeményében Szűcs György uram férfiasságát vonják kétségbe, mert „kopasz szájával verte meg az ég”.

„Lehetetlenségeket tartalmaznak a képtelenségek,
ezek kizárják egymást, vagy logikailag össze nem
egyeztethetőket kapcsolnak össze”.

(Szigetvári Iván)

Képtelenség, groteszk gyakran válik forrásává a komikumnak, a tanulók örömmel fogadják a képtelen túlzást, a szándékos játékosságot. A bohócok közül néhányan úgy eltorzítják az arcukat, hogy közel járnak a borzalmashoz és a visszataszítóhoz. Két vicc a „Bolond Istók” című vicclapból. Az egyik így hangzik:

Mondja, kérem, mondja, nincs Önnek a bal karján egy eperjegy?

Nincs bizony.

Akkor Ön az én testvérem.

A másik vicc:

Menjünk reggelizni!

Nem megyek!

Miért?

Mert először is nem szoktam reggelizni. Másodszor, mert hosszúnap van, tehát nem reggelizem. Harmadszor, mert már reggeliztem.

Morbidra hajló groteszk vicceket szívesen mondanak a középiskolások társaiknak:

Amint a vonat kiért az alagútból, a szerencsén rémülten veszi észre, hogy az angol útítárs ott ül a helyén, s hiányzik a szerencsén leány.

– Eszerint a menyasszonyomat ettem meg az alagútban! – kiált fel.

Tudatosan – a tréfálkozás szándékával – Petőfi Sándor 1847. szeptember 9-i keltezéssel a következőket írta Arany Jánosnak: „Ha meghalsz, akkor üss fekete pecsétet, de legalább a címet is te írd. – Küldd el nekem, mert két orr többet lát. – Most nyisd ki mind a hat füledet, hogy megérts.”

Közismertek a diákok által sokszor elmondott képtelenségek.

„Kik voltak a négy evangélisták? – a négy evangélisták hárman volnának: Lukács és Máté”.

„Van neki két kislány, akik közül az egyik leány”.

„Vele volt az ikertestvére, aki négy évvel volt idősebb nála”.

Groteszkké – az esetek nagy részében – az irodalmi alkotásban érvényre jutó nagyítás formálja át a komikumot. Például Münchausen által produkált képtelenségen jól nevetnek a diákok. Az ördögös báró úgy sütötte el a puskáját, hogy az öklével a szemére ütött, amitől szikra keletkezett. Münchausen elbeszéléséből egy képzeletbeli groteszk világot ismerhetnek meg a tanulók, a holdon lakó emberek a hónuk alatt viselik a fejüket, melyeket otthon is hagyhatnak, vagy maguk helyett elküldhetnek valahová. Az irodalmi lódítással is tágható a groteszk „hihetetlensége”. Münchausen azt hazudja, hogy egy tengeri állat gyomrában nem kevesebb, mint tízezer ember él.

Versbe rögzített groteszk is komikumból ered. A tanulók szívesen mondogatják a következő distichonokat:

„Zöld torony aljában a fák füttyörészve legelnek,

Csonka rom árnyában röpked egy árva tinó”.

Népmeséink tele vannak groteszk részletekkel: Nagyon tetszik a diákoknak a következő mese: „Nagy búsán beugrok a kertbe, eszem a diót, töröm a mogorót, jóllaktam császárkörtével. Egyszerre rám kiált egy ember: „Minek eszed a retket? Hiszen nem neked ültették a répát:” Azzal fölkapott egy tököt, úgy hozzánvágta a karalábét, hogy majd agyonvert a jég. Kérem: „Hol van a malom?” Azt mondják: „El van sétálni”. No hát én addig lefeküdtem, a szekeret kieresztettem legelni, az igát meg az ökröket a fejem alá raktam, aztán elaludtam.”

„Az iskola átveszi és fokozza a társadalom alábecsülését, lenézését a vidám kultúrával szemben”.
(Zsolnai József)

Konvencionális gondolkodás, cselekvés, normarendszer gyakran válik a komikum forrásává. A konvencionálishoz az emberek úgy ragaszkodnak, mint a törvényekhez, így egész látzatvilág alakul ki: a látszaterény, a látszaterkölc, a látszatemléltőség, a látszatabüszkeség. A konvencionális látszat összetevői: megcsontosodott formák, lélek (érzelem) nélküli ceremóniák, hamis szigor, buzgolkodó örködés a szabályok felett, a fiatalság (természetesen érző és cselekvő emberek) elmarasztalása, megszólása, elítélése. A komikumforrás nem magában a konvencióban, a pusztá elvakultságban, hanem a kontrasztban –, a konvenció elleni támadásban keresendő. A komikum hatására az előírások elveszítik tiszteletreméltó látszatukat, s feltárulnak az emberi korlátoltságok. Mindez Nikolai Hartmann elméleti összegzésének összefoglalását jelenti, tőle való a következő találó megállapítás is: „A konvencionális pontosan ott terpeszkedik, ahol eltömődtek az erkölcsi érzék valódi forrásai: az egyszerű jószág, a szeretet, elnézés, kímélet, figyelmesség.” A konvencionális ellentétéként megjelenik a világjobbító tolakodó magatartás, mely túlzásai folytán komikumforrássá válik. A tudálékosság mindent fel akar fordítani. A világmegváltó azt gondolja, hogy csak ő lehet a letéteményese az előnyös metamorfózisnak.

Értékközömbös alkalmatlanságnak nevezi az esztétika azokat az emberi hiányosságokat, melyek nevetést váltanak ki. Ilyenek: a fellépés sutasága, a bukdácsolás, a dadogás, egyszerű tevékenység peches elhibázása. A gyerekeket különösen jellemzi: a nagyhangúság, a hebehurgyaság, a kapkodás, a szemérmesség, a feszélyezettség, (feszengés) a felelés előtti és alatti esetlenség, az ijedtség, a félelem, az exkuzálás, a blöffölés, a vagdalkozó védekezés, a gondolatok elkalandozása, az ábrándozásba menekülés. A tanári pálya minden korban az élcelődés céltáblája volt, különösen a szórakozottságot pellengérezték ki.

Eltorzult jellemek, agresszív és negatív cselekvések komikus elemeket tartalmaznak. A tettelegesség komikus forrásai: pofozkodás, ütelegelés, verekedés, hempergő birkózás, lövöldözés, üldözés, elgázolás, összeütközés, valaki leöntése, megdobálása, megbotlás. Az elesés ellenkezik az emberi méltósággal, Petőfi is alkalmazta az „Apostol” című művében e komikumforrást:

„Egy részeg cimbora
Amint kilép a küszöbön,
Olyat botlik, hogy képivel
Barázdát húz a megfagyott havon.
Teremtettéz a tisztas férfiú,
Hogy méltósága ilyen pórul járt.”

„Kisebb baleset”, tévedés nevetést csíhol ki a szemtanúból. Ezt a primitív komikumot élvezik a gyerekek: tortával dobálózás, levessel vagy paradicsommal leöntik a vendég ruháját, a levesbe beleesik a szemüveg, a galamb lerondítja a ruhát, kalapot. A tévedésből is létrejöhet komikus helyzet. Petőfi Sándor tudatosan alkalmazza a tévedést Arany Jánoshoz 1848. február 10-i levelében. Petőfi költőtársa „Murány ostroma” című epikus költeménye ügyében járt el a cenzornál és a nyomdában, s a következőket írta barátjának: „Bocsáss meg, hogy esőben, sárban végeztem Murány ostoba..., akarom mondani ostroma ügyében.”

A fősvény című színműből való a következő jelenet:

– Örömet szerezteél nekem Jakab mester, nem feledkezem meg rólad.

Belenyúl a zsebébe, Jakab mester tartja a kezét, Harpagon pedig kihúzza a zsebkendőjét.

Meglepetésre is épülhet a komikum, különösen a kisdíjak nevetnek a váratlanul alakuló helyzeteken: A bohóc megáll a porond közepén, és nagy erővel húz egy kötelet, melynek a vége

a bejáraton kívül van. Segítségül hív egy szolgát, majd egy másikat, aztán már hatan húzzák..., húzzák a kötelet. A nézők azt hiszik, hogy hatalmas elefánt van a kötél végén. Végre sikerül behúzni – egy kiskutyát. A viccek poénjai legtöbbször meglepetésként hatnak:

– Vendéglős úr ezt a levest nem lehet megenni.

– Az istenért, mi a baja?

– Nincs kanál.

Egy másik vicc ebből a úpusból:

– Mi bajod? Miért sírsz?

– Vilma néni úgy bánt velem, mint a kutyájával.

– No, hát mit csinált veled?

– Megmosdatott, megfésült, megcsókolt.

Kudarcot szenvedett tanulókat az esetek többségében kinevetik osztálytársaik. E romboló humorban a legcsekélyebb sikertelenség, elhibázott tevékenység kinevetéssel jár (nem tudja a gyerek a labdát elkapni, nem tud a kötélre és a rúdra felmászni, valamely sportversenyben alulmarad; nem tud felmászni a fára; lassan oldja meg a feladatot; nem mer megszólalni társaságban; gátlásos a másik nemmel szemben; alulmarad, ha a testi képességeiket mérik össze a tanulók; nem tud viselkedni társasági helyzetben stb.). A gátlásos, sikertelen tanulókkal szemben az „úgy kell neki” káröröm alakul ki. A csúfolódás, a gúny eluralkodása az osztályban, az iskolában a tanárok stílusától is függ. A sikertelenséget empátiával, segítőkészséggel, az emberi méltóság figyelembevételével lehet felszámolni. Nem engedhető meg a kinevetés, hanem már kisiskolás kortól arra kell nevelni a gyerekeket, hogy tanuljanak kudarcaikból (a hibák elemzése, a sikertelenség előfordulásának okai, elkerülésük módjai, célhoz vezető új eljárásmodok keresése.)

A NYELVI ILLETLENSÉGEK

„A trágárság önmagában nem mulatságos”.
(Montágh Imre)

Sajtóhibákon gyakran derül az egész ország: „Az irodalmat négy (nagy) veszteség érte halálával”. „Az ellenfél disznónak nevezte. Az ilyen hang igazán sertés (sértés)”. Egy ház kapujában olvasható: „Itt jó koszt kapható”. Kaposvár egyik utcájában borbélyüzletet nyitott Fenekes Vilmos. Egy hét múlva a tréfáskedvű utcabeli fiúk festékszóróval egy ékezetet tettek a cégtáblára: „Fenekés Vilmos”. Falusi tűzoltószertárra krétával, nagy betűkkel kiírták: „Légy éber!” Az ötödik osztályos kisfiú keresztapja nevével helyettesítette a második szót: „Légy Wéber”!

Nyelvi durvaságokkal nem helyettesíthető a komikum. Pedig szép számmal vannak olyan felnőttek és fiatalok, akik viccekben, a mindennapi életben jópofáskodásnak tartják az obszcén szavak használatát. Trágár szavaik sokszor sértik mások érzékenységét, önértetét, becsületét. Sokan az illetlenséget összetévesztik a humorral, sértéseket poentíroznak vicceikben a mássággal, a más vallásúakkal, az eltérő bőrszínű egyénekkal, az idegenekkel szemben. A jóérzésű, az emberi méltóságot és szabadságot, a toleranciát figyelembe vevő felnőttek, gyerekek és ifjak izléstelennek és elítélendőnek tartanak minden olyan törekvést, mely a durva komikum eszközeivel (és más eszközökkel) bélyegez meg fajokat, felekezeteket, nemzetiségeket. Itt az ideje, hogy a pedagógia eszközeivel is hozzáfogjunk a trágárság, a stigmatizálás, a káromkodás, a nyelvi drasztikum felszámolásához.

A fiatalok trágár beszéde nem tartalmaz humort, hanem a műveletlenségről árulkodik. Bachát László írja: „Utazom a vonaton. Négy fiatalember megbeszéli a munkahelyi élményeit. Minden tagmondat után jön a b...meg... A gyakorlóiskola udvarán veszekszik két gyerek, hülye f.sz – nevezi egyik a másikat... A főiskola folyosóján vizsgaidőszakban: „Mit írt be az a vén k...?” „Le van sz...a”. Óvodás kislány szidja a testvérét, hülye pi...!-nak nevezi”. A példákban ennyi is elég. Tény, hogy a fiatalok bizonyos rétegeinek beszéde mosdatlan és durva. S aki nem

trágár? Azt kinevetik, s maradinak tartják. Az illetlen és mosdatlan beszéd okai: a fiatalság kilátástalan helyzete, az erkölcsi „elszegényedés”, az irodalom, a színház, a film, a televízió, a rádió „terjeszti” az izléstelen kifejezéseket; a lumpen elemek, a bűnözők drasztikus beszédét átveszik a fiatalok; a nevelés és oktatás gyengeségei, a szülői ház nevelőhatásának hiányosságai; az erkölcsi törvények és az illemszabályok be nem tartása; a durva beszéd elterjedése társadalmi magatartás következménye.

Figyelmet érdemel Lőrincze Lajos tanácsa: „A nyelvi ízlés romlásával az emberi magatartásnak más irányú romlása is együtt járt. Ebben rejlik az igazi társadalmi veszélyesség. Ne bátorítsuk ezt a magatartást és nyelvhasználatot, se az életben, se az irodalomban, ne keressünk számára igazolást, ne adjunk neki menlevelet.” A jövőben a társadalom egészének megnő a felelőssége az ifjúságot sújtó társadalmi hibák okainak megszüntetésében. A nevelés az elkövetkezendő időszakban nem mellőzheti a fiatalok erkölcsének megszilárdítását, a hibák komikumforrásainak feltárását, a groteszk igénybevételét, a helyzet- és jellemkomikum nevelőhatását, az agresszív mentalitást tápláló trágárságok visszaszorítását. Elérendő, hogy a komikum nevelőhatásainak módszerei kidolgozásra kerüljenek az oktató-nevelő munkában.

HELYZETKOMIKUM

„Az iskolában spontán módon előforduló derűs pillanatok”.

(Tari János)

Megtörtént (mindennapos) helyzetkomikum bearanyozza az iskola életét, s derűvel ajándékozza meg az alsó tagozatos kisdíákot, a középiskolás tanulót, a főiskolai és az egyetemi hallgatót. Tari János írja: „Az iskola, a tanítási óra nem valami derűt kiváltó színpad, ott komolyan kell viselkedni, s minél jobb produkciót bemutatni. A tanítási óráknak és foglalkozásoknak, néhány kivételtől eltekintve, komor a hangulata. Ennek egyik oka a pedagógusok között eluralkodott felfogás, hogy csak a feszült figyelem, a moccsatlan drill biztosítja a kellő megértést, a tények és következtetések alapos megfigyelését. Az iskolai komorság másik oka, hogy a pedagógiában tovább él a diákokkal szembeni távolságtartás”. (Iskolai Szemle, 1992/2.sz. 45.p.). A gyerekek és a fiatalok hálásak, ha tanítóik és tanáraik kihasználják a helyzetkomikumok nevetéskeltő hatásait.

Tanévnyitóról sétál haza az iskolába frissen beíratkozott gyerek. Egy ismerős néni megkérdezi tőle:

– Hányadik osztályba jársz kislány?

– Azt a tanító néni még nem mondta meg – válaszolja elbizonytalanodva az első kisdíák.

Szinte minden városnéző sétán előfordul nevetést kirobbantó szituáció. Az egyik alkalommal a kisiskolások nézegették a hatalmas templomtornyokat. A református volt a legmagasabb.

– Nézzétek, a tetején bádogkakas van! – kiáltott fel egy kislány.

Az égbenyúló torony tetejét nézte magasságot kémlelő arccal, összehúzott szemmel az egész osztály. Egy kislány az előbbi kiáltásra a felfedező örömeivel jegyezte meg:

– Igen, igen, krédlikakas!

Sok helyzetkomikumra adott lehetőséget a múltban a tanfelügyelői látogatás. Erről az egyik egytanerős iskola tanítója negyedik osztályosokkal – „Tanfelügyelő járt az iskolánkban” – címmel dolgozatot íratott. Az egyik gyerek így kezdte fogalmazványát: „Belépett az ajtón a szigorú tanfelügyelő. Lekezelt a tanító bácsival. Így szólt: Pista, van-e jó borod? Gyere, kóstold meg! – mondta a tanító bácsi. Egy óra múlva jöttek vissza. Biztosan erős volt a bor, mert nagyon jó kedvvel érkeztek vissza a terembe”.

Új szakfelügyelő kezdte meg működését egyik járásban. Mindig ott jelent meg, ahol senki sem várta. Az egyik iskolában a tanár kaparászást hallott az ajtó felől.

– Nézd meg, fiam, mi történik a folyosón? – szólt az első padban ülő tanulóhoz.

A gyerek nem ment ki az ajtón, hanem kinézett a kulcslyukon:

– Tanár bácsi – halkította le a hangját –, egy barna szem nézett velem farkasszemet.

A tanár zajtalan léptekkel az ajtóhoz osont, s felrántotta. Beesett a szakfelügyelő, aki, miközben a nadrágját porolta, így szólt:

– Pardon, pardon, én vagyok az új szakfelügyelő. Szeretném megnézni ezt az órát.

– A kulcslyukon? – mutatott az ajtóra a tanár.

A JELLEMKOMIKUM

„A jellem maga az ember, hasztalan iparkodunk eltitkolni. Egy mozdulat, egy szó, egy cselekedet végül is elárulja igazi jellemünket.”

(Márai Sándor)

Minden ember olyan „jeleket”, jellemzőket hordoz magában, melyek döntően befolyásolják gondolkodását, magatartását és tevékenységét. A jellem (karakter) olyan viszonylag szembetűnő vonásokat tartalmaz, melyektől felismerhetőkké válnak az emberek. A tevékenységben nyilvánvalóvá válik a lustaság és a szorgalom, a passzivitás-aktivitás, közömbösség-igyekezet, pontosság-pontatlanság, felületesség-alaposság. Az emberek közötti kapcsolatokban nagy szerepe van a jellemvonásoknak, ilyenek: rossz modor-udvariasság, kegyetlenség-irgalmasság, nyitottság-zárkózottság, hazudozás-őszinteség, elfogultság-tárgyilagosság, gyűlölködés-szeretet, visszautasítás-megértés, tiszteletlenség-udvariasság stb. A jellemből következik az ember önmagához és környezetéhez való viszonya: önbizalom-félszegség, önzés-önfeláldozás, beképzeltség-szerénység, gyávaság-bátorság, óvatosság-vakmerőség, összeférhetetlenség-türelem, következetlenség-következetesség, tisztességtelenség-tisztesség, becsületesség-becstelenség.

Jellemkomikumra épülő humor mindent és mindenkit „kicsívé tesz”. Minél magasabb rangú és tekintélyesebb valaki, annál veszélyesebb számára a lelepleződés („leránthatóság”). Jellemkomikum az irodalomban és a mindennapi életben egyaránt gyakran előfordul. A jellemhibák humor segítségével való feltárása a tanulók emberismeretét – a jellemtelenség elutasítását, s nem utolsósorban a derű és nevetés iránti fogékonyságot – biztosítja. A jellemkomikummal kapcsolatos példáim nem rendszerezettek, az irodalomból és a hétköznapi életből választottak.

Legrégebbi jellemkomikum a szent könyvekben található. A Talmud-ban a törvények és magyarázatok gyűjteményében – felszikkázik a jellem mosolyt keltő hatása. Különösen a tűzparancsolatot magyarázó szöveg tartalmaz jellemkomikumot. A szülők tiszteletét elrendelő parancsolatból születtek a legérdekesebb humoros talmudi anekdoták. Érdemes bemutatni egy példát ezekből. Askalom városában élt a pogány, Dámá, aki a város tanácsgyűlésének vezetője volt. Róla és erőszakos anyjáról szól a következő történet: „Anyja egyszer úgy ütötte arcul az egész tanács előtt, hogy a saru, amellyel ütött, kihullott a kezéből. A fiú felemelte és átnyújtotta neki, hogy megkímélje a lehajlás fáradságától.” Hasonló anekdotákon – Ferruccio Fölkel szerint – nevetni nem rengő hassal, teli szájjal szoktak, csak egy finom kuncogás hallik. Megrezdül az orrcimpa, a mosoly a szemben fészkel, s ragyogását is védik: a szemhéj szinte alig észrevehetően leereszkedik, a bőrön rajzolatok alakulnak ki, a szem sarkába ráncolatok gyűrődnek, melyek sugárasan a halánték felé tartanak”. (Múlt és Jövő, 1993/3. sz. 45. p.)

Századunk elejére – a háború által meggyötört kisember jellemére – utaló komikum található Jaroslav Hašek: Svejk. Egy derék katona kalandjai a világháborúban című művében. A nagyobb diákok élvezik a szerző erős torzítással létrehozott karakterábrázolását. A prágai kutyakereskedő egy pillanatra sem látszik „nagy jellemnek”, ügyefogyottnak ismeri meg minden cselekedetében az olvasó. „Mondja, Svejk, maga tényleg ilyen hülye?” – kérdezik tőle sokszor, és ő áhítatos hangon válaszolja: „Igen, főhadnagy úr, én tényleg ilyen hülye vagyok”. Svejk békeidőben lopott kutyákhoz pedigret hamisít, aztán felveszi az előleget, de a kutyát nem szállítja. A há-

borút szimulálással, lógással tudja átvészelni: mindenkinél félszegebbnek és ostobábbnak látszik, valójában azonban igazi bölcs, s minden bajból sikerül kikerülnie. Bárgyúságot imitál, alázatoskodik, füllent, meghúzza magát, s a szürke kisember élve marad a nagy világégésben. Jaroslav Hašekről – a világirodalom egyik nagy szatirikusáról – Bálint György így ír: „Vaskos, nyers humora, mindent kimond, mindent leír, de mégsem bántó és durva. Sőt: közvetlenségével, vehemens őszinteségével egyenesen elragadó. Ezenkívül Hašek gyilkosan jó szemű: ami az emberben csúnya, ostoba és fonák, azt egy gyermek kérlelhetetlen éleslátásával veszi észre, és egy gyermek csúfondáros jókedvével túlozza óriásivá...” (A toronyőr visszapillant I., Magvető Bp., 1969., 74-76 p.) A középiskolás diákok szeretik a túlradó egészséges humort, mely kibőfenti a harsány, teleszájú nevetést (esetenként a röhögést).

A közelmúlt gyakori célpontja volt az a tanár, aki jellemhibával akart jellemes embereket nevelni. Tari János a tanári csalahatatlanság és mindentudás látszatában tetszelgő pedagógus kinevetésének történetét írja le az Iskola Szemle 1990/2. számában. Selmezbányán századunk első harmadában tanított egy nagy tudású, de lassan-lassan nagyképvé váló nyelvtanár, akit az érettségi előtt álló diákok megréftáltak. A fiúk összesúgtak az egyik latinórán, s egy társai által megbízott tanuló a következő kérdést tette fel a tanárnak: „Olvastam egy régi szakkönyvben ezt a kifejezést: Sopalak akcsávrk. A könyv nem magyarázta meg, mit jelent e két szó. A tanár úr biztosan meg tudja fejteni a jelentését”. A tanár rövid ideig gondolkodott, majd azt mondta: „Igen, ez szanszkrit nyelven van írva, és azt jelent, hogy ...” – és itt valami kultikus megfjtést adott. A diákok csöndben hallgatták, csak a szemük ragyogott jobban a titkolt gyönyörűségtől. Befelé nevettek, s e nevetés degradáló ítéletet tartalmazott. Mert a titokzatos kifejezés úgy keletkezett, hogy az egyik diák kinézett a gimnázium ablakán, s ott azt olvasta az egyik cégtáblán: „Krivácska kalapos”. Ez fordítva olvasva nem más mint „Sopalak Akcsávrk”.

Jelenünkben – sajnos – ritkábban szikrázik fel az iskolai élet folyamatában a humor. A derűs-humoros-játékos pedagógusok óráit alig várják a tanulók. Még a „legszárazabb” témák is humorral telítődhetnek, ha a tanárok az általuk elmondottak tartalmi humorát kiaknázzák, s hajlandók játékos – humoros szituációk teremtésére is.

ÁGOSTONNÉ PÁGER MARGIT
Csongor Téri Általános Iskola
Szeged

Egy iskolakoncepció rövid ismertetése

A Családi Iskola, amelyet Nemesné Müller Márta¹ vezetett 1915–1943-ig, mindig kényes témája volt a hazai pedagógiának, egyrészt a szokványos 45 perces órák elhagyása, másrészt az integrált oktatás alkalmazása és az oktatás családias helyszíne miatt. A felélénkült reformpedagógiai áramlatok azonban visszatérítenek bennünket neveléstörténetünk e jeles fejezetéhez. A most ismertetésre kerülő iskolakoncepciót is ez az eszmevilág termékenyítette meg, bár a mai társadalom igénye sürgeti megszületését.

A *mi családi iskolánkban* individuál-lélektani alapon álló, rogersi szemléletű nevelési rendszert kívánunk bevezetni, amely más alternatív iskolák elveinek összehangolásával és támogatásával segíti az egyént a maga kiteljesedésében, és a magyar pedagógiát alternatív programjainak gyarapításában.

Abban kell a növendékeket elsősorban segíteni, hogy önmaguk lehessenek. Ehhez viszont önismerettel kell rendelkezniük, illetve széles körű mentális, szociális, szomatikus és szellemi is-